

► Rêveries – (Politické) snění Josefa II. (1763)

Historický úvod:

Budoucí císař Josef II. sepsal pravděpodobně v dubnu 1763 dvanáctistránkovou úvahu nazvanou Snění (franc. Rêveries) a představil v ní hlavní zásady, kterými by se měla řídit správa státu. Tyto zásady odpovídají osvícenskému ideálu, který se později jako spoluvladař Marie Terezie (1765–1780) i jako samostatný panovník (1780–1790) snažil uvádět do praxe. Na své Snění odkazoval i v pozdějších programových dokumentech, v nichž se snažil představit program své vlády (např. Pamětní spis z roku 1765). Kritizoval v nich zdlouhavost politického a správního rozhodování, plýtvání penězi a doporučoval konsolidování financí a větší centralizaci habsburské monarchie. Zvláštní pozornost potom věnoval výkonnému úřednictvu, které se mělo stát pilířem reformovaného státu, což zdůraznil znovu roku 1783 ve svém Pastýřském listu (Hirtenbrief). Marie Terezie bezpochyby znala obsah těchto dokumentů, nesouhlasila s nimi a snažila se je udržet v tajnosti. Kromě klasiků politického myšlení, s nimiž se Josef seznámil během své výchovy, byly zdrojem jeho myšlenek i debaty ve státní radě kolem zrušení Haugvicova Directoria, jichž se účastnil. Ve Snění následují po obecných tezích (níže přeložených) pasáže věnované Uhrám a jejich hospodaření, zejména daňové zátěži, která byla nerovnoměrně rozdělena nejen v rámci monarchie, ale také mezi jednotlivými stavy (objevuje se zde například kritika osvobození uherské šlechty od placení daní). Josef II. se jako osvícenský absolutista musel ohlížet pouze na mínění své matky Marie Terezie, po její smrti potom mohl své sny z mládí plně realizovat. Na jeho osobnosti je však zajímavý právě fakt, že ani střet s realitou jej jeho snů nezabavil a s neochvějnou cílevědomostí navzdory mínění ostatních sledoval v době své vlády mety, které si kdysi vytyčil.

Vydání a uchování pramene v originále a dalších jazykových mutacích:

Francouzský originál je uložen jako součást korespondence mezi Marií Terezií a budoucím Josefem II. v Rakouském státním archivu, oddělení Domáci, dvorský a státní archiv (Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Habsburgisch-lothringisches Familienarchiv, Sammelband 4), otištěn v Derek Beales: Joseph II.'s Rêveries, in: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, A 33, 1980, s. 142–160; německý překlad otištěn v Harm Kluebing (ed.), Der Josephinismus, Darmstadt 1995, s. 78–84, anglický překlad: https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3534.

PŘEKLAD (přeložila Hana Fořtová z francouzského originálu vydaného Bealesem, s. 155–156, řádek 1–60):

Dvě první zásady, podle nichž je třeba řídit jednání, jsou: držet absolutní moc, aby bylo možné dělat vše dobré pro stát, a držet prostředky, jimiž je tento stát zachován bez cizí pomoci. Pro dosažení těchto dvou cílů bych věřil, [že je třeba] [...] ponížít a ochudit urozené, kteří žijí v blahobytu, aniž by se starali o to, co se stane se státem. Věřím v zásadu, že každý člověk je jakožto poddaný státu, který jej podporuje, chrání a zajišťuje mu spravedlnost, povinován to-
muto státu svými službami, a to v oblastech, v nichž ho stát, jehož mluvčím je suverén, považuje za schopného. Nikoli podle toho, jak se mu to hodí, protože potom by tu nebyli lidi pro úřady, ale podle lidí je třeba vytvářet úřad. Vypadá to jako despotismus, avšak bez absolutní moci [...]. [Je nutné] konat veškeré dobro, v čemž nám nyní zabraňují pravidla, stanovy, přísahy, o nichž se všechny země domnívají, že jsou jejich ochranou, ale které, budeme-li o nich uvažovat rozumně, jim přinášejí pouze nevýhody. Kvůli nim není možné, aby byl stát šťastný, ani aby byl suverén schopen konat velké věci. Věřím v zásadu, že aby bylo možné řídit velký stroj, je lepší jedna hlava, byť průměrná, než deset hlav vynikajících, má-li být mezi nimi soulad ve všech jejich činnostech. Bůh chraň, abych chtěl někdy porušit přijaté přísahy, věřím však, že je třeba snažit se změnit země a dát jim pocítit, jak moc je jim užitečný umírněný despotismus, který navrhuji. Za tímto účelem bych zamýšlel uzavřít dohodu se všemi zeměmi a požádat je o plnou moc pro veškeré konání po dobu deseti let, kdy se na ně pro jejich dobro nebudu obracet. Bude velmi obtížné toho dosáhnout, myslím však, že současná doba je příhodným okamžikem a zkušenost jim ukáže, jak byl tento postup užitečný. Část lidí s tím nebude souhlasit, avšak většina národa má před touto menšinou přednost.

Jakmile obdržím toto zmocnění, zaútočím na šlechtice; uložím jim dvojitou daň z půdy a přidám další, které již byly finančními úřady navrženy. Souhlasím se všemi, neboť budou zatěžovat pána stejně jako poddaného, kterému je vždy možné v daních ulevit. Za tuto úlevu budou muset poddaní snášet ubytování vojenských jednotek, neboť se domnívám, že tyto jednotky by měly zůstat mimo kasárny, ať již kvůli vojákům, jejich spotřebě, z níž může těžit místní ekonomika, tak kvůli vojenskému duchu, který prostoupí celým národem, [budou-li se vojáci mezi ním pohybovat].

Když takto významně snížíme příjmy šlechticů, nemohu [...] očekávat, že budu mít nádherný dvůr. Na co je však takový dvůr dobrý? Vnitřní síla, dobré předpisy, přesné sledování spravedlnosti, finance udržované v pořádku, ctěný voják, pěstovaný průmysl a řemesla, uznávaný suverén – to vše lépe charakterizuje ne jeden z velkých evropských dvorů než hostiny, slavnosti, drahé látky, diamanty, pozlacené sály, zlaté nádoby, závody saní atd. Vzhledem k tomu, že nemůže být jedno bez druhého, nebudu v důsledku tohoto po svých poddaných tuto nádheru vyžadovat: žádné honosné tabule, žádné drahé obleky ušité v cizině, nanejvýš zde vyrobené krajky. Nebudu chtít nic, co by vyžadovalo i tu nejmenší útratu, neboť by bylo sílenstvím a nespravedlností žádat to po poddaných, a odebírat jim tak z jejich příjmů.

Snížením majetku urozených a jejich platů, které dále navrhu, bychom mohli zaměstnat lidi, kteří by sloužili lépe, a každý by se více snažil. Mladí lidé, kteří vědí, že budou mít celý život dostatečný majetek, nemusejí sloužit státu, o nic se nesnaží, utrácení bláznivě jmění, zadlužují se a tyto dluhy, které nesplácejí, ničí ubožáky a řemeslníky, kteří přispívají [do státní

pokladny], zatímco tito boháči nejsou nijak užiteční. Všichni si musí uvědomit, že jediným prostředkem, jak lze dosáhnout příjemného života, je dosáhnout toho svou pílí ve službě a pouze díky [vlastním] skutečným schopnostem bez doporučení, bez příbuzenství, bez zásluh předků. Není totiž nic spravedlivějšího než odměnit otce, který dobře slouží státu. Tato odměna však [nemůže být dědičná, protože] zatěžuje stát špatnými poddanými, kteří po svých předcích nosí pouze jméno. Vše [se má odvíjet od] osobní zásluhy. Jestliže bude toto pravidlo bez výjimky dodržováno, objeví se [najednou] řada lidí, kteří jsou nyní skryti kvůli útisku urozených nebo jejich lenosti. Všichni se budou snažit, neboť od narození bude jejich cílem dosáhnout života v pohodlí a budou vědět, že k tomu mají příležitost a že toho mohou dosáhnout jenom díky platu od svého panovníka.

■ Historické otázky přímé

(odpověď lze nalézt v samotném textu):

1. Kolik let bude Josef podle svých slov potřebovat na proměnu monarchie? A kolik let vládl jako samostatný panovník?
2. V čem vidí Josef nedostatky při správě habsburské monarchie?
3. Jaký má Josef vztah ke šlechtě?
4. Jak chce Josef reformovat panovnický dvůr?
5. Jak chce Josef změnit daňovou soustavu monarchie?

■ Historické otázky kontextuální

(otázka vychází z textu, odpověď je třeba nalézt s pomocí dalších textů, např. učebnice, internetu atd.)

1. Jaký je podle Josefa význam slova „despotismus“ a jak jej chápeme dnes?
2. Jaké mohly být ony „zásluhy předků“, které se nemají započítávat budoucím generacím?
3. Proč Josef připouští výzdobu oblečení krajkami vyrobenými uvnitř monarchie? Jaké ekonomické doktríně to odpovídá?
4. Znáte nějaké jiné daně, které v 18. století mohly zatěžovat poddané kromě daně z půdy / pozemkového majetku?

■ Vazba na rámcový vzdělávací program pro gymnázia:

RVP G: [student] na konkrétních příkladech jednotlivých států demonstruje postupný rozklad, zánik a proměny dosavadních systémů přes úsilí mocenských struktur o jejich udržení